

BUITEN

5^E JAARGANG N^O. 33.

ZATERDAG 19 AUGUSTUS 1911.

Foto C. Vreedenburgh Jr.

DE BARTHOLOMEUSTOREN TE SCHOONHOVEN,
DAGTEEKENEND UIT HET EINDE DER 14^E EEUW, DIE NU WEGENS ZIJN HELLENDEN STAND
(EEN AFWIJING VAN 1,38 M.) MET AFBRAAK WORDT BEDREIGD.

INHOUD:

DORPEN, DIE EENE GESCHIEDENIS HEBBEN, DOOR ANNA VAN GOGH—KAULBACH	BLZ. 386
DE GLADDE SLANG, DOOR K. ZWART	„ 387
HAANGKRAAI (GEDICHT), DOOR EDWARD B. KOSTER	„ 387
DE TABAKSCULTUUR IN NED.-INDIË, DOOR H. H. ZEYLSRA TZN., GEÏLLUSTREERD	BLZ 388—391
HET SLAAN VAN DEN BLIKSEM IN BOOMEN, DOOR E. TH. W.	BLZ. 391
DE BEDREIGDE TOREN EN KERK TE SCHOONHOVEN, DOOR C. VREEDENBURGH JR., GEÏLLUSTREERD	BLZ. 385 EN 392—394
HET NUT DER VOGELS, DOOR E. TH. W.	BLZ. 394
MOOIE RHODODENDRONS, DOOR E. TH. W., GEÏLLUSTR.	„ 394
OVER DEN VLEGENVANGER, DOOR A. B. WIGMAN, GEÏLL.	„ 396
SPRINKHAAN EN KREKEL (GEDICHT), DOOR G. DE GRAAF	„ 396

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Alle kopij ook die met illustraties, zoomede afzonderlijke illustraties (fotografieën, teekeningen, enz.), gelieve men te zenden aan de redactie, Rokin 74—76, Amsterdam. Duidelijke naam en adresvermelding wordt verzocht ook achter op de foto's.

De uitgevers verzocken beleefdijk ait blad te noemen als men naar aanleiding van eene advertentie, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 28 Juni 1881, Stbl. No. 214.

DORPEN, DIE EENE GESCHIEDENIS HEBBEN.

VELSEN.

WIE per boot den tocht maakt van Amsterdam naar IJmuiden, ontwaart, als hij Velsen nadert, aan den Zuideroever van het kanaal, over vlak polderland en weilanden heen, drie witte landhuizen, in rij opduikend tusschen het ernstige groen van oud geboomte. En dichterbij, vlak aan den kanaaloever, ziet hij het oude dorp: een hoopje huizen, bij elkaar gehurkt om de kerk, die, zelf schuilend, zijn torenspits met het schitterblinkende haantje heft boven de boomen.

Iets van het verleden is daar blijven toeven; uit den tijd toen heel de Kennemerlandsche heirweg voerde langs lustverblijven van adellijke familiën en rijke Amsterdamsche kooplieden. En van een nog ouder verleden bespeuren wij den geur in het oude dorp: de achterstraatjes met hunne brokkelige huizenrijen, als waren die oude huisjes daar zoo maar bij toeval te land gekomen, het ééne soms schuins vóór het andere en samen een oud erfje of buurtje verbergend, waaromheen ook oud-vale huisjes hurken met in de enge tuintjes wat ouderwetsche zaadbloemen.

Al die oude huisjes schijnen slechts te bestaan ter wille van de kerk, het oudste bouwwerk van alle, dat geslacht op geslacht zag opgroeien in zijne schaduw, zelf veranderingen onderging in de opvolging der eeuwen, maar toch het verleden niet los laat. Iets van ver-affe, kleurige tijden waart daar nog om het oude gebouw, waaromheen het niet meer gebruikte kerkhof groent in weelde van malsch gras; enkele verzakkende zerken herinneren er nog aan oude trotsche familiën, die in vroeger jaren de machtigsten waren en de meest genoemden in het oude Velsen.

De kerk bergt heel de geschiedenis van het dorp, dat door Willebrordus heet gesticht te zijn. Volgens oude oorkonden schonk Karel Martel tusschen 715 en 739 de kerk te Felison (Velsen) aan het klooster Epternach in Luxemburg. De kerk was gewijd aan den H. Engelmundus, naam, bewaard in de Engelmundusbeek, die langs de kerk stroomt, de laatste honderd jaar door een duiker verborgen.

Ook uit onze schooljaren herinneren wij ons, hoe de geschiednissles ons den Velsertoren noemde als bewaarplaats van den kogel, die Jacob van Heemskerk bij Gibraltar doodde, iets dat we te beter onthielden door de beschamende bijvoeging, dat die kogel later dienst had gedaan om mosterd te malen.

De oude toren, oorspronkelijk in Romaanschen stijl gebouwd, en vele malen gerestaureerd, vinden we ook genoemd als een „baken of strandteekening voor de zeevarenden”, en zijne dubbele metalen stem, nog bewaard in de twee klokken, doet de bewoners van het oude dorp op zondagochtenden misschien nog teruggedroomen naar oude tijden, toen, tijdens het beleg van Haarlem, door Spaansche soldaten het koor van zijne balken

werd beroofd en tot instorten gedoemd. Weinigen zijn ontvanke-lijk voor die oude stemmen, waarbovenuit de schrille fluit of de loeiende sirene van de stoombooten opgiert; doch een enkele, wat aangelegd op mijmeren, overpeinst het verleden en wenscht zijn monumenten te behouden.

Zoo zijn er plannen ontstaan de kerk te restaureeren, en tevens te vergrooten, doch tusschen plan en uitvoering ligt, vreezen wij, nog een lange weg.

Dicht bij de kerk ligt het oude, zonnige dorpspleintje, waaraan vreemd deftig het nieuwe raadhuis rijst, vervanger van het oude, onaanzienlijke gebouwtje, dat, gewoon tusschen huizen ingebouwd, te eng werd voor de behoeften van de al grooter wordende gemeente. Want Velsen bergt binnen zijne gemeentegrens de jonge havenplaats IJmuiden, met zijn rumoer van zeelieden en vischers, en dit kind dreigt menigmaal de oude moeder over het hoofd te groeien, kost haar veel waakzaamheid, drijft haar voort op den weg van moderne eischen, gunt geen plaats aan overblijfsels van het wegschemerende verleden.

Eens had Velsen een beruchten naam, toen Heer Gerrit of Ceraerd van Velsen als eerste der samenspannende edelen aan graaf Floris V den doodlijken slag toebreacht. Deze vorstenmoord kostte Heer Gerrit het leven en zijn geslacht hunne goederen en heerlijkheden. Zijne huizinge, „Het Huis te Velsen”, geheeten, lag in puin.

„Tot zijne schand en smaed, en tót een eeuwig teken,

Hoe Prinsen moorderij den moorders op zal breken”,

dicht de historieschrijver Ampzing.

Eeuwen later werd „Het Huis te Velsen” weder opgebouwd, en in de achttiende eeuw behoorde het tot de heerlijke lustverblijven, die als een schoone rij aan elkaar sloten in dit deel van Kennemerland. Nu deelt ook „Het Huis te Velsen” het lot van zoovele dier oude lustverblijven: bosschen, koepels en lanen zijn zijn geslacht, bloemenweelde is verdwenen en het huis is tot boerderij ingericht.

Toch, niet alle oude lustverblijven hebben heel hun karakter verloren; vlak bij het dorp ligt daar Velserbeek, ook nu nog „een welgelege lustplaats” met vijvers, hertenkamp en statige huizinge; aan den grooten heirweg naar Haarlem rijzen nog de witte landhuizen: Meervliet, Waterland en Beekestein, tusschen eeuwenoude, donkere boomreuzen. Maar toch is ook van deze buitenplaatsen heel het aanzien veranderd; wat vinden we nog van de fonteinen en rijk aangelegde, zonnige bloemtuinen, de marmeren koepels en kabinetten, de kunstig gesneden heggen, die de trots waren van de achttiendeëeuwsche eigenaars dier lustverblijven?

Wanneer we wegdroomend, de zware reiskoetsen dier heeren, met vier paarden bespannen zien aandraven langs de groote wegen, den koetsier met den driekanten steek op de gepoederde haren met sierlijke zwenking en vaste hand de oprijlaan zien insturen, kan het zijn, dat we opgeschrikt worden door schrill getoeter en gepuf van de auto der tegenwoordige eigenaars, en we voelen hierin gesymboliseerd de verandering der eeuwen.

Toch bergen nog de oude buitenplaatsen heerlijke wandelingen, en 't is goed loopen en rustig mijmeren op de zandige paden, die de verschillende tuinen scheiden; 't gras groeit er langs de diep bruine wagensporen en in 't voorjaar kweelt er heel een vogelvolk in het eikenkreupelhout. Andere paden voeren naar de stille duinen, die hun eigen geheimen hebben en hun eigen schoonheden.

Van het oude dorp Velsen blijft al minder bestaan: van het kanaal af wordt er aan geknabbeld en het dorp heeft de veranderingen te ondergaan als een noodlot.

Toen, bijna veertig jaar geleden, de bewoners uitliepen, om te zien, hoe het eerste schip voer door het pas geopende Noordzeekanaal, voorvoelden ze wel, hoe heel een verandering zich zou voltrekken. Want het graven van het kanaal had al een vreemde, rumoerige levendigheid gebracht; er waren werklieden van elders gekomen, meest Engelschen, die in keeten huisden op de zogenoemde Heide, een zandige buurt aan den duinkant, en eenige van de oude lustverblijven waren al aangetast door sloopershanden; aan den weg naar Beverwijk verrees eene nieuwe arbeidersbuurt, „Wijkeroog”, waar 't druk en woelig toeging op zaterdagavonden, als de uitheemsche werklieden hun loon gebeurde hadden.

De slooping der oude lustverblijven ging voort: Watervliet viel, waarvan een oud werk getuigt: „prachtiger, kostbaarder grooter noch volkomener lustplaats zal men nergens (vorstelijke hoven uitgezonderd), immers in dezen oord niet ontmoeten: alles is hier even heerlijk en bekoorlijk”; ook Westerwijk, Schulpen, waarvan alleen de namen nog een vaag bekenden klank hebben; de Breesaap en Velserbosch, opgeschrikt uit hunne rust, bleven niet meer de ouden, en aan den mond van het kanaal kwam Ymuiden op, de nieuwe havenplaats, die de ouder moeder-gemeente over het hoofd zou groeien.

De Heide, berucht geworden door de woeste vecht- en slemp-partijen van de polderwerkers, breidde zich uit, en werd rustiger, fatsoenlijker en minder armoedig, als een vagebond, die langzaam tot een eerzaam burger wordt; toen, na jaren, bijna al de ruwe houten keeten verdwenen waren, schudde de buurt ook den ouden, beruchten naam af en werd officieel *Velseroord* gedoopt.

En de veranderingen waren niet ten einde. Aan het kanaal verrees de papierfabriek van de firma Smit van Gelder, eerst betrekkelijk bescheiden van omvang, maar in de jaren zich

uitbreidend tot een complex van fabrieken in den meest modernen zin; arbeiders van elders werden er heengetrokken, en de oude, vervallen arbeidersbuurt Wijkeroog metamorfoseerde zich in een modern arbeidersdorp, een net van rechte straten met lange rijen woningen, en aan den buitenkant enkele grootere huizen voor de hogere employé's van de fabriek.

Het oude Velsen boette steeds meer in; de draaibrug over het kanaal werd vervangen door de veel gesmade ponten, die voor hunne logge lichamen een vluchthaven behoefden; ter verbreeding van het kanaal op die plaats, werd een deel van het oude dorp afgebroken. Schamele erfjes met arme huisjes, die eeuwenlang besloten hadden gelegen en hun eigen duistere leven hadden geleid achter de beschermende grootere huizenrijen, werden blootgelegd, en zóó armoedig schenen ze nu in het helderder licht, zoo verzwaart van ouderdom, zoo weinig passen din den nieuweren tijd, dat ook zij werden geslecht.

Zoo wordt er geknabbeld aan het oude dorp en zijne omgeving, maar wie van wandelen en dwalen houdt, biedt de omtrek nog een schat van natuurschoon; al flitst 's nachts het zoeklicht van den Ymuider vuurtoren wijd over het land, duinen en bosschen bewaren hun eigen leven, en hunne stille geheimen.

ANNA VAN GOGH-KAULBACH.

DE GLADDE SLANG.

IN 't Beekhuizer bosch glanst gouden zonschijn over een kleed van boschbessen en dopheide, waarin hier en daar opslag van dennezaad en beukenootjes. Het dichte kleed ligt gelijkmatig over eene heuvelhelling. Toch kan het amper 't heldere licht beletten de donkere schuilhoekjes onder de zware boomwortels aan ons speurend oog te verraden. Goudlichtende loopkevers en roode mieren haasten zich langs 't blinkende heuvelpad, lichtgewiekte vlinders wiegen zich op de bloemen die 't zonlicht indringen. Daar klinkt een scherp gesis. 't Komt van den kant waar eene dichte braamstruik een ouden boomwortel gedeeltelijk onzichtbaar maakt. Dan komt uit het groen de kop van eene slang te voorschijn en meteen rolt eene groote glinsterende hagedis met eene vaardigheid die we bij zoo'n kortpootig diertje niet hadden vermoed, om een vrij dikken heestertak en stelt zich daarachter verdekt op. De overeenkomst in vorm en kleur van de hagedis met den beschuttenden tak maken het diertje voor een oogenblik voor ons onzichtbaar, voor een oogenblikje slechts, want de slang is er ook. De hagedis springt weer snel in 't licht, maar in plaats van te vluchten voor hare doods vijandin wacht ze deze met wijdgesperde kaken en van toorn tintelende oogjes af. De slang trekt den kop in, schiet dien uit om te grijpen, maar de hagedis voorkomt den greep: ze bijt zich vast in eene der kaken van de slang. Deze doet wanhopige pogingen om haar kleinen tegenstander van zich af te werpen; zij kronkelt en schuifelt en slingert met kop en hals, maar de kleine laat niet los. Eindelijk schijnt de hagedis hare kans schoon te zien; ze laat zich een eindje wegslingeren en stelt zich door eene haastige en gelukkige vlucht buiten het bereik van hare vijandin. Voor dat de slang zich onder haar veiligen boomwortel terug kan trekken, treden wij haar in den weg en hebben haar weldra gegrepen. Zij kronkelt en sist en doet niet alleen heftige pogingen om los te komen, maar gaat ook aanvallend te werk, want woedend spert ze haar muil open en bijt ons in de hand. Het kost ons eenige moeite de hand van hare tandjes vrij te krijgen. Een rijtje kleine bloeddrops duidt aan, waar de bijtertjes hebben gestaan.

Het is eene gladde slang, weliswaar even onschuldig als onze ringslang, maar van veel kribbiger aard. Ze heeft eene koperbruine kleur, die dikwijls naar het voorkomen van haar woonoord door het grijsbruine in het grijze en geelachtig grijze overgaat. Op den rug heeft ze twee rijen donkere vlekken, waardoor ze wel iets van de adder weg heeft. Deze gelijkenis is haar ongeluk, want wordt ze reeds vervolgd als reptiel, de overeenkomst met onze gifslang roept onverbiddeijk het doodvonnis over haar uit van ieder die zich aanmatigt over haar te rechten. Daardoor wordt ze aldoor zeldzamer en de tijd is zeker niet meer verre, dat we haar in ons land niet meer zullen vinden. Onze onwetendheid en ons egoïsme, twee elementen die ons zoo scherp tegenover de natuur stellen en zooveel tot hare verarming hebben gewerkt, brengen de gladde slang langzamerhand den ondergang en den dood. En wanneer eindelijk de oogen mogen opengaan voor de schade die de natuur wordt toegebracht door het uitschakelen van dit lid, dan zal het waarschijnlijk te laat zijn om met wettelijke maatregelen nog te redden wat thans als „vergiftig gedierte” aan uitroeiing is overgegeven. Onverklaarbaar, deze zucht tot uitroeiing in een tijd waarin duizenden bij duizenden in de beoefening der natuurwetenschappen een hoog genot vinden. Is dat niet diep beschamend voor ons?

Omstreeks midden April komt de gladde slang uit haar winterverblijf. Haar eerste werk is, het oude kleed uit te trekken. Dit barst open aan de lippen, stulpt zich dan om over den kop heen naar achteren en wordt tusschen steenen en boomwortels afgestroopt op dezelfde wijze als wij eene kous averechts van ons been trekken. Tegen het einde van April, bij ongunstig weer in Mei, paart de gladde slang. Daarbij betoonen de mannetjes zich bijzonder strijd lustig, ijverzuchtig en bijterig. Eerst

in Augustus of September worden de eieren gelegd, waaruit onmiddellijk de volkomen ontwikkelde jongen te voorschijn kruipen. Bij gunstig weer maken deze nog eenigen tijd jacht op andere kleine reptielen, maar meestal zoeken zij dadelijk hunne winterslaapplaatsen op. Ook de oude dieren gaan in September reeds de winterrust in.

Het voedsel van de gladde slang bestaat uit hagedissen en hazelwormen. Zij pakt haar slachtoffer behendig en zeker met de krachtige kaken en omkronkelt het bliksemsnel met de schroefwindingen van haar lichaam. Heeft ze zoo de prooi verlamd in d'r bewegingen, wat gewoonlijk een paar minuten duurt, dan begint ze die langzaam naar binnen te schuiven, altijd den kop het eerst. Grootere hagedissen verweren zich gewoonlijk heftig en vaak met goeden uitslag, als ze het dreigende gevaar tijdig genoeg gemerkt hebben. Gelukt het de slang echter beide kaken van de hagedis tegelijk te grijpen en den muil van de prooi dicht te knijpen, dan is deze verloren.

De gladde slang is het liefst in onze zandstreken op droog heuvelachtig terrein, met loofhout begroeid; ook aan boschranden, in tuinen, bij oude muren en puinhoopen met schuilhoeken in den grond wordt zij aangetroffen. Donkere, vochtige bosschen, veenachtige en moerassige streken vermijdt zij.

Het meest treft men haar aan in den namiddag of tegen den avond. Zij wordt lang niet zoo vaak waargenomen als de ringslang en de adder, daar zij gewoonlijk onder struiken, steenen of boomwortels ligt, terwijl de laatsten zich gaarne in de open zon koesteren. Maar ze verraaft zich eerder dan de anderen door haar woedend gesis, zelfs al dreigt er geen direct gevaar.

Het volksgeloof schrijft de gladde slang eene groote vaardigheid in het klauteren toe. Brehm beweert, dat ze slechts bij uitzondering en noode een boom beklimt. Rudolf Zimmermann nam in 1909 eene gladde slang waar, die tegen den knoestigen stam van een ouden pijnboom opklom. Met het lichaam steun zoekend in de reten van de schors schoof ze vlug en behendig naar boven. Later nam deze natuuronderzoeker met eenige gladde slangen een reeks proeven, waaruit bleek, dat alle dieren even gemakkelijk en vlug klauterden, zoodat de volksmond in dezen geen ongelijk heeft. Opvallend was het bij de proeven, dat de dieren niet te bewegen waren de zonzijde van den boomstam te nemen. Dat wijst ongetwijfeld op groote voorzichtigheid in het kiezen van den minst gevaarlijken weg.

K. ZWART.

HAANGEKRAAI.

Naar BRUNO WILLE.

Haangekraai. Als zachte nevelregen
Druppelt morgenkrieken bleek ter neder;
Rots en struik staan spook'rig-grauw omhoog....
Haangekraai in 't dorp van alle kanten —
Vluchtig staam'len van een dagvermoeden,
Dat den slaap van al wat rust doorhuivert,

Luister, klui' naar! Uwe lange waak
Gaaf ten eind. Strijk weg de starre zorgen
Van uw voorhoofd, dat de nacht vermoede,
Staa het rustloos woelen van 't verlangen!
Wees getroost! De groote zomerkracht,
Die geheimnisvol der aarde boezem —
Wortel, boomen, vrucht — en menschenharten
Scheppende doorklopt — zij wast al breeder,
Onbewaakt bij nacht — zij wast al breeder,
Schoon u 't moede oog breken moge en donk're
Vloed des doods 't vervallen lijf omspoelt.
Eeuwig rust gij in den moederschoot;
Vloed des doods wordt dan tot bron van jeugd.

Haangekraai. Nu óp, gij klui' naar! Doof
Eindlijk uwer teist'rende begeerte,
Fakkel — die zoo duister aan uw hoofdeind
Walmde, dezen langen bangen nacht.
Laat aan trouwen boezem van de rust
Zacht uw losgevaren zinnen zinken!
Koel en geurig om uw leger zwieren
Twijgen vlier....

Haangekraai van verre —
Laatste groet bij 't scheiden van dien donk'ren
Oever, dien de ziel — alsof verdrinkend —
Toch zoo gaarn verloor....
Vaarwel — vaarwel!

Eenmaal duikt zij nog naar boven; — tusschen
Slaap en waken droomend, hoort ze 't zachte
Leeuwrikkwiet'ren — Vogel, lief herautje!
Speurt hierboven ge adem van frisch leven,
Nieuw geboren licht, dat uit den nacht
Weelderig ontbloeit? — — Ja, vloed des doods
Werd tot bron van jeugd!
Met glimlach van geloof
Zinkt de ziel in 't heet-verlangde sterven,
In den donk'ren vloed....
Hoe zoet — hoe zoet!

EDWARD B. KOSTER.

HET ONTGINNEN VAN TERREIN VOOR DE TABAKSCULTUUR IN DELI.

DE TABAKSCULTUUR IN NED.-INDIË.

TOEN Columbus den 12den October 1492 op Guanahani voet aan wal zette, bevonden zich onder de vele vreemde zaken, die de Spanjaarden te zien kregen, ook gedroogde bladeren, die hun door de inboorlingen als geschenk aangeboden werden. Op de verdere reis merkte hij haaldelijk deze onbekende bladeren op: zij bezaten een eigenaardigen geur. Hoewel het zeer waarschijnlijk is, dat Columbus in deze bladeren reeds terstond bij zijn aankomst in Amerika

kennis heeft gemaakt met de tabak, volgt uit den verderen loop van het verhaal met zekerheid, dat de Spanjaarden op deze eerste reis het rooken hebben leeren kennen. Twee matrozen, op Cuba aan land gezonden, troffen daar inboorlingen aan, die in de hand een rolletje gedroogde bladeren droegen, dat aan het eene einde brandde, terwijl zij aan het andere einde den rook inzogen, die hen, volgens het verhaal der matrozen, dronken maakte. De Indianen noemden deze rolletjes „Tabago”.

Naast het rooken, was aan sommige stammen ook het pruimen en snuiven van tabak bekend: bovendien werd de plant als geneeskrachtig beschouwd. Reeds spoedig overwonnen de Spanjaarden hun aanvankelijke weerzin tegen dit vreemde gebruik; eerst trachtten zieken hun pijnen te verdooven door te rooken; meer en meer echter werd het een gezocht genotmiddel, niet alleen voor den blanken indringer, maar ook voor de negers, die reeds weinige jaren na de ontdekking van het nieuwe Werelddeel naar Cuba en Haïti als werkkrachten overgebracht waren. Het is niet te verwonderen, dat een zóó opvallend gewas al spoedig naar andere streken overgebracht werd. Het schijnt, dat in Europa de tabak allereerst in Frankrijk gekweekt is, en wel door een monnik, André Thévet, die in 1555 in Brazilië vertoefde en vandaar zaad medebracht. Aan zijn kweekproeven werd weinig aandacht geschonken; vandaar dat de eer, de tabak in Europa ingevoerd te hebben, ten deel viel aan Jean Nicot, Fransch gezant aan het Portugeesche hof, die eenigen tijd later in zijn tuin te Lissabon tabak kweekte, en het snuiven van het bladpoeder als

EEN ZAADBED VOOR TABAK IN DE VORSTENLANDEN.

geneesmiddel aan zijn vorst aanbeval. Naar genoemden gezant ontving de tabak in 1586 van den kruidkundige Dalechamp den wetenschappelijke naam van *Nicotiana*, waaraan Linnaeus later als soortnaam *Tabacum* toevoegde. Vanuit Spanje en Frankrijk verbreidde de tabak zich over geheel Europa, waartoe de groote oorlogen uit het begin der zeventiende eeuw zeer medewerkten; de scheepvaart der Portugeezen bracht de plant in het verre Oosten, tot in Indië en Japan, en van daar weder in China. Eigenaardig is het, dat het rooken of „toebaksuigen”, zooals men het hier te lande noemde, niet alleen bij ons, doch in bijna alle Europeesche landen, Rusland en Turkije niet uitgezonderd, door wereldlijke en geestelijke overheid heftig bestreden werd; dit gold in mindere mate ook het snuiven, wat niet belette, dat dit laatste even spoedig ingang vond bij de hoogere kringen, als het rooken bij den eenvoudigen burger.

Aan die toenemende vraag naar tabak kon begrijpelijkerwijze niet voldaan worden door den aanplant der Indianen, die hoofdzakelijk voor eigen gebruik kweekten. In de eerste helft der 16e eeuw bemoeiden zich de Spanjaarden dan ook al met den verbouw in West-Indië; de eerste blanke tabakplanter vestigde zich in 1612 in Virginië, dat sedert een der bekendste tabakleverende landen gebleven is. Niet veel later begon ook de teelt in Europa, zoowel in den Elzas, als in ons eigen land, waar de tabakscultuur op de Veluwe, in de buurt van Amersfoort van dien tijd dagteekent.

Tabak behoeft slechts enkele maanden te velde te staan, zoodat de zomer der gematigde streken voldoende is om van dit tropisch gewas een loonenden oogst te verkrijgen. Vandaar dat de cultuur zich over zulk een groot gebied uitstrekt; in Amerika tusschen 35° Z. Br. en 40° N. Br. en in Europa zelfs tot 60° N. Br. Niettemin heeft het klimaat grooten invloed op de hoedanigheid der tabak; men vindt de fijnere soorten slechts tusschen 35° N. en Z. Br. Hoe groot het verschil in prijs van tabak kan zijn, moge blijken uit het feit, dat de duurste tabak, Havanna-dekblad, ongeveer honderd maal zooveel opbrengt op de markt, als de goedkoopste soort Kentucky. Daartusschen ligt een geheele reeks van duurder en goedkooper merken, deels bruikbaar voor dekblad, omblad of binnenwerk van sigaren, deels als snijtabak in den handel gebracht of ter verwerking tot pruimtabak of snuif.

Weinig genotmiddelen hebben zich zulk een uitgebreid gebied veroverd. Met de plant heeft zich ook de naam over de wereld verspreid. Het woord „Tabago”, waarmede de bewoners van Cuba hun sigaar aanduidden, werd door de Spanjaarden overgebracht op de plant zelve; men vindt het meer of min verbasterd in bijna alle talen terug.

In Nederlandsch-Indië is de tabak waarschijnlijk door de Portugeezen ingevoerd. De inlanders rooken bijna uitsluitend sigaretten, met een dek van pisang- of palmlblad, of van de schutbladen der maïs. Deze „strootjes” waren in de eerste helft der 17e eeuw in Indië al zeer algemeen. Tabakpruimen heeft de inlander waarschijnlijk van de zee-lieden overgenomen, die, daar het rooken uit vrees voor brand, aan boord verboden was, op dezen vorm van genot aangewezen waren. Het pruimen van tabak gaat in den regel gepaard met het srihkauwen, dat in den Archipel een veel ouder gebruik is.

De wijze, waarop de inlander zijn tabak kweekt is over den geheelen Archipel vrijwel gelijk; evenzoo de soort, een vorm met schijnbaar gesteelde bladeren. Bijna alle tabak wordt voor eigen gebruik geteeld; slechts in eenige streken wordt zij op de inlandsche markt aangevoerd. Dit geldt bijvoorbeeld op Java voor de tabak van Bezoeki en Kedoë. Op Sumatra is veel tabaks-

HETZELFDE ZAADBÉD, MET OPENSTAANDEN PAJONG.

cultuur in de Padangsche Bovenlanden en in Palembang; de zware, fijngesneden tabak, door de inlanders bereid, wordt als Pajakombo en Ranau veel gebruikt voor sigaretten. Ook op de andere eilanden is tabaksteelt bekend; op Nieuw-Guinea vindt men den verbouw op de hellingen van het Arfat- en het Amberbaken-gebergte; ook op het Hellwig-gebergte trof Mr. Lorentz op zijn laatste reis tabakscultuur bij de Papoeas aan, doch nergens in het laagland.

Voor de wereldmarkt heeft de op inlandsche wijze bereide tabak echter zoo goed als geen beteekenis. Het product, dat naar Europa verscheept wordt, is afkomstig van de tabakondernemingen, die op Java, Sumatra en Borneo gevonden worden.

De voornaamste centra van tabakscultuur in Nederlandsch Indië zijn wat Java betreft: de Vorstenlanden en Djember; op Sumatra: Deli met de aangrenzende rijken Serdang en Langkat; op Borneo: Sambas in 't Westen, en Amoenthai in het Oosten.

De teelt van tabak voor de Europeesche markt dagteekent van 1830, toen het Cultuurstelsel ingevoerd werd, dat, als vorm van belasting, onder meer, gedwongen verbouw van tabak medebracht. Aangezien de met de uitvoering van de bepalingen belaste ambtenaren niet wisten, hoe een goed product bereid kon worden, had men met vele moeilijkheden te kampen, alvorens

PAS UITGEPLANTE TABAK, ACHTER SCHADUWPLANKJES (DELI).

JONGE TABAK AANPLANT (VORSTENLANDEN).

men verkoopbare tabak verkreeg. Ondanks studiereizen naar tabakslanden als Cuba, en velerlei proeven, heeft de gouvernements-tabakscultuur de moeilijkheden nimmer geheel weten te overwinnen; de opbrengst loonde de kosten niet voldoende, zoodat de cultuur in 1864 geheel opgeheven werd.

In dien tusschentijd waren echter in verscheidene residenties van Java particuliere ondernemingen ontstaan, die met zeer goed gevolg deze cultuur dreven. De voornaamste zijn thans

nog gelegen in de zoogenaamde Vorstenlanden, waarnaar hun product als „Vorstenlanden-tabak” op de markt bekend staat.

Onder Vorstenlanden verstaat men de beide inlandsche rijken, die, onder het oppergezag van 't Nederlandsch-Indische gouvernement, hun zelfbestuur behouden hebben. De bijzondere toestand, wat het grondbezit betreft, hebben op den Europeeschen stand in die streken een gunstigen invloed. Al het land heet eigendom te zijn van de vorsten: den Soesoehoenan van Soerakarta en den Sultan van Djocjakarta, die aan hun hovelingen gedeelten van den grond in leen afstaan ter belooning hunner diensten. De bodem wordt bebouwd door de opwonende inlanders, die aan hun vorst of aan zijn leenman de helft van de opbrengst moeten afstaan. Voor het innen van deze belasting moeten de dorpschouften (bekels) zorg dragen. Zij mogen ter belooning één vijfde van den dorpsdessa (dorp) komt dus voor opbrengst van alle gronden eener dessa (dorp) dus voor twee vijfden aan den vorst of diens leenman, voor één vijfde aan het dorpschouft en voor de overblijvende twee vijfden aan de gezamenlijke landbouwers.

De Tabaksmaatschappijen in de Vorstenlanden huren nu van de vorsten of hun leenmannen voor een reeks van jaren groote stukken grond, en treden daarbij geheel in de rechten en verplichtingen van den eigenaar. Van den grond, die tot de onderneming behoort, zal dus, voor zoover er geen dessa-woningen op gebouwd zijn, $\frac{1}{5}$ aan de dorpschouften afgestaan moeten worden, terwijl de onderneming recht heeft op de halve opbrengst van de rijstvelden der bevolking. Het is de onderneming echter niet te doen om rijst: zij wil tabak verbouwen, doch met de hulp van de bevolking. Uit deze moeilijkheid is men tot de volgende wijze van oplossing gekomen: de bevolking krijgt de beschikking over de helft van den grond voor de rijstcultuur, onder verplichting op de andere helft, die voor tabakscultuur bestemd wordt, zonder belooning een even groote hoeveelheid arbeid te verrichten als voor het tabaksteelt vereischt, wordt door de onderneming betaald.

Slechts $\frac{2}{5}$ van den grond eener onderneming wordt dus met tabak beplant. Daar men steeds wisselbouw toepast, moet jaarlijks de landbouw om, zoodat op een bepaald stuk grond slechts om de twee jaar tabak staat. Dit doet men, omdat de grond, die door de tabakscultuur verarmd is, gedurende den tijd, dat hij voor den rijstbouw gebruikt wordt, onder stroomend water staat, dat voortdurend slib afzet en zodoende den bodem weer rijker aan voedende bestanddeelen maakt. De tabak staat slechts eenige maanden op het veld. Daar het niet noodig is gedurende al de overige maanden het land braak te laten liggen, staat de onderneming den landbouwers toe, ook gedurende die maanden er rijst op te verbouwen, onder voorwaarde, dat de opbrengst gedeeld zal worden. Het gevolg hiervan is, dat op één bepaald stuk grond 3 rijstoogsten afwisselen met één tabaksoogst. Elke rijstoogst neemt met de bewerking van den grond mede 5 maanden in beslag, zoodat voor de tabak 9 maanden overblijven, deels voor de bewerking en het uitzuren van den grond, deels voor den groei der tabakplanten.

De Javaansche landbouwer heeft dus zijn tijd te verdeelen over beide helften van het land, dat hem ter bewerking toevertrouwd wordt. Gedurende de eerste drie maanden van het jaar is alle grond in gebruik voor den rijstbouw: de eene helft is pas vrij gekomen door den tabaksoogst en wordt nu bewerkt en tot sawah ingericht, terwijl de andere helft rijstplanten draagt, die in een honderdtal dagen rijp worden. Dadelijk na den oogst moeten deze rijstvelden ter beschikking van den landhuurder gesteld worden. Daar de rijst, zoodat bij ons het koren, dicht bij den grond afgesneden wordt, maar slechts een handbreedte onder den pluim, staat na den oogst het stroo nog op de sawah. Het eerste werk is nu, dit rijststroo af te snijden, daar het als voedsel voor de karbouwen, het ploegvee van den Javaan, gebruikt wordt. Wat overblijft wordt verbrand en doet dus dienst voor bemesting van den bodem.

Vervolgens worden de greppels, zoogenaamde „goten” gegraven, die het tabaksveld zullen doorsnijden. Zij dienen voor het droogleggen van het terrein, dat terwille van de rijst gedurende vele maanden onder water heeft gestaan. De grootste goten loopen op vaste afstanden evenwijdig aan elkaar en worden gekruist door ondiepere en smallere goten, zoodat het geheele veld, „de tuin”, in rechthoeken verdeeld wordt, die

PROEFNEMING MET TABAKSCULTUUR ONDER KAASDOEK. (VORSTENLANDEN).

ongeveer 150 voet lang en 30 voet breed zijn.

Voordat de kleine goten nog gegraven zijn, wordt het veld flink geploegd. De eerste maal doet men dit met den gewonen Javaanschen ploeg, die met uitzondering slechts van de ijzeren punt, geheel van hout is. Voor een tweede beploeging, die plaats heeft, nadat eerst een hoeveelheid mest op het land verdeeld is, maakt men liever gebruik van een dieper den grond omwoelenden ploeg van ijzer, den zoogenaamden „Hindostan"-ploeg.

Het ploegen dient om den grond flink om te werken. De gewassen, die op het veld gestaan hebben, ontnamen vooral aan de bovenste aardlaag veel voedsel; door nu de aarde van diepere lagen omhoog te halen, krijgt men weer voedselrijken bovengrond voor de nieuwe beplanting. Bovendien wordt de aarde door het omwerken beter aan de lucht blootgesteld, waardoor het „uitzuren" bevorderd wordt.

Een diepe omwerking is dus van veel belang voor de vruchtbaarheid van het veld, doch kost veel arbeid. Om echter zonder meerdere kosten toch tot zekere hoogte de vruchten hiervan te plukken, zorgt de planter er voor, iederen keer het geheele gootstelsel een eindje te verschuiven ten opzichte van de plaats waar het vóór twee jaren, toen op hetzelfde veld tabak stond, gelegen was. De groote goten toch zijn wel 4 voet diep, en op den duur zal dus de geheele tuin tot die diepte bewerkt zijn. Met dit twee maal ploegen is men nog niet tevreden. De vakjes worden ten derden male beploegd; waar de ploeg niet komen kan, moet de patjoel of hak, de spade van den inlandschen landbouwer, te hulp komen.

Om de jonge plantjes op het veld zoo regelmatig mogelijk te kunnen uitzetten, wordt nu, overal waar een tabaksplant moet komen, een dun bamboelatje geplaatst. Er zijn natuurlijk paden uitgespaard, om op het veld te kunnen loopen; de overige ruimte wordt zóó verdeeld, dat de tabaksplanten op afstanden van 1½ voet komen te staan in lange rijen, die onderling 3 voet van elkaar liggen; op ieder vak is zoo doende plaats voor ruim 900 tabaksplanten. De stokjes, die de plaatsen aanwijzen waar de planten zullen komen, doen nu dienst, omdat met den patjoel de grond nogmaals bewerkt wordt; men laat daarbij om elk stokje een aardzuiltje staan, dat later aan de plant een steviger steun zal geven, dan losgewoelde aarde zou zijn. Is dit werk afgelopen, dan is het veld geheel gereed om de plantjes te ontvangen, die ondertusschen reeds op afzonderlijke kweekbedden zijn opgekomen.

Tabakszaad is bijzonder fijn. Indien men het dadelijk op het veld uitstrooide, zou van de regelmaat der aanplant zeer weinig terecht komen. Evenals voor andere gewassen, zaait men dan ook op kleinere bedden uit, om later de flinkste plantjes op het veld uit te planten.

De zaadbedden worden met nog meer zorg bewerkt dan het groote veld. Als zij gereed zijn, is ieder bed 12 voet lang bij 4 voet breed, en aan alle zijden door een goot met stroomend water omgeven, die dienen moet om te verhinderen, dat de zaden en de jonge plantjes door mieren worden weggehaald. Daar de jonge tabak nog niet goed tegen direct zonlicht kan, en door hevigen regen vernield zou worden, is ieder bed overdekt door een scherm van rijststroo met een geraamte van bamboelatten. Het scherm rust zóódanig op 4 stijlen, dat het naar één zijde sterk helt, en is draaibaar om de bamboe, die de kortste stijlen verbindt, zoodat de planter naar willekeur de plantjes in de schaduw laat, of door het openzetten der schermen aan het zonlicht blootstelt. Langzamerhand toch moeten de tabaksplantjes aan het directe licht gewend worden.

Ten einde het fijne tabakszaad regelmatig te kunnen uitstrooien, vermengt men het met asch. Dit mengsel wordt over de zaadbedden verdeeld, de aarde met een plankje goed aangedrukt en vervolgens begoten. Voor dat begieten der zaadbedden zijn eigenaardige gieters in gebruik: lange, wijde bamboes, die aan één eind dicht bij een tusschenschot zijdelings een blikken broes bezitten. De landbouwer heeft deze bamboes om ze te vullen slechts even in de goot te leggen, die het kweekbed omspoelt, zoodat de vrij geringe inhoud van dezen gieter geen bezwaar is.

De kiemplanten, „bibit", genoemd, staan aanvankelijk zeer

TABAKSHANGLOODS VAN BINNEN. VORSTENLANDEN.

dicht opeen, zoodat ze elkaar bij verdere ontwikkeling zouden hinderen. Het is dus noodzakelijk ze te verspenen of uit te dunnen. Na twee weken worden de schermen van tijd tot tijd opengezet, maar het duurt vijf weken voor de bibit groot genoeg geacht wordt om op het eigenlijke veld uitgeplant te worden.

Het bed wordt flink nat gemaakt voor men er de bibit voorzichtig uittrekt. In een mand worden de plantjes naar het veld gebracht, waar de aarde om de stokjes reeds bevochtigd en nog iets fijner gemaakt is. Met een plantstok wordt een gat gemaakt, en het jonge plantje hierin geplaatst. Dit doet de inlandsche planter altijd zelf; vrouw en kinderen staan hem met gieten bij. Om de jonge tabak tegen de zonnestralen te beschermen wordt bij ieder plantje met behulp van het bamboelatje, dat voor de plaatsaanduiding heeft gediend, een stevig blad, van djati- of andere boomen, die men in de duurt heeft, geplaatst. Gedurende de eerste dagen wordt geregeld gegoten; men gebruikt hiervoor een soort emmertje van blik of van de bladscheede van een palm gemaakt, en aan een bamboestok gebonden, die als puthaak dienst doet bij het scheppen van het water uit de goten. Iedere plant wordt met veel zorg behandeld; de landbouwer houdt den grond aan de oppervlakte voortdurend los en fijn, en zorgt dat nergens een onkruidsprietje optreedt. Een

tabaksveld in de Vorstenlanden is geheel vrij van onkruid, ondanks den weelderigen plantengroei in het tropisch klimaat.

Onder zulke gunstige omstandigheden groeit de tabak snel. De tijd van zaaien is zóó gekozen, dat de planten tegen het begin van den regentijd op het veld staan. Zoodra de Westmoesson met ferme regenbuien doorkomt, begint de groei eerst recht, zoodat weldra het oogeblik aanbreekt, waarop de eerste bladieren geoogst kunnen worden. Daar het uitplanten veel tijd vereischt, zijn niet alle velden even oud, en zal dus van het eene veld veel eerder geoogst kunnen worden dan van het andere.

(Slot volgt).

Het slaan van den bliksem in boomen.

REEDS sinds jaren heeft het de aandacht getrokken, dat de eene boomsoort veel meer door den bliksem getroffen wordt dan de ander. Dit gaf eenige jaren geleden Dr. Dimitris aanleiding een onderzoek naar den oorzak daarvan in te stellen. Daartoe liet hij vonken van een Holtztoestel door het versche hout van verschillende boomen gaan, waaruit bleek, dat het eikenhout reeds na 3, populierenhout na 4 en beukenhout pas na 15 tot 20 omwentelingen werd gespleten. Uit meerdere onderzoekingen bleek, dat de vatbaarheid van hout om door den bliksem getroffen te worden niet van het water, doch van het vetgehalte afhankelijk is.

Boomen wier hout een hoog vetgehalte heeft, zooals Beuken, Linden en Berken worden minder getroffen dan die, wier hout minder vetrijk is, zooals Esschen, Eiken, Popels of Ahorns. Zoo bleek o.a. dat het hout van Pinussoorten, dat in den winter veel rijker is aan vetstof dan in den zomer, dan ook veel beter bestand is tegen den electrischen stroom. Uit dezelfde onderzoekingen bleek, dat de bast en de bladeren van alle boomen slechts geleiders zijn en dat het gevaar om getroffen te worden bij boomen met behaarde bladeren geringer is dan bij onbehaarde. Tevens werd bepaald dat dood hout veel minder tegen den stroom bestand is dan levend, wat overeenstemt met de waarneming, dat doode boomen veel meer door den bliksem worden getroffen dan levenden.

Andere onderzoekingen op dit gebied werden gedaan door een opperhoutvester in het vorstendom Lippe. Hij deed zijn onderzoekingen in bosschen, die voor 11% uit Eiken, voor 70 uit Beuken, voor 13 uit Sparren en voor 3 uit Pijnboomen bestonden. In een bepaald tijdvak werden getroffen 159 Eiken, 21 Beuken, 20 Sparren, 59 Pijnboomen en 21 verschillende andere boomen, waaruit dus blijkt, dat het gevaar voor Sparren 5 maal, voor Pijnboomen 33 maal en voor Eiken zelfs 48 maal zoo groot is als voor Beuken. Ook bleek met dit onderzoek dat de stammen 200 maal tegen de kruinen 80 maal getroffen werden.

E. TH. W.

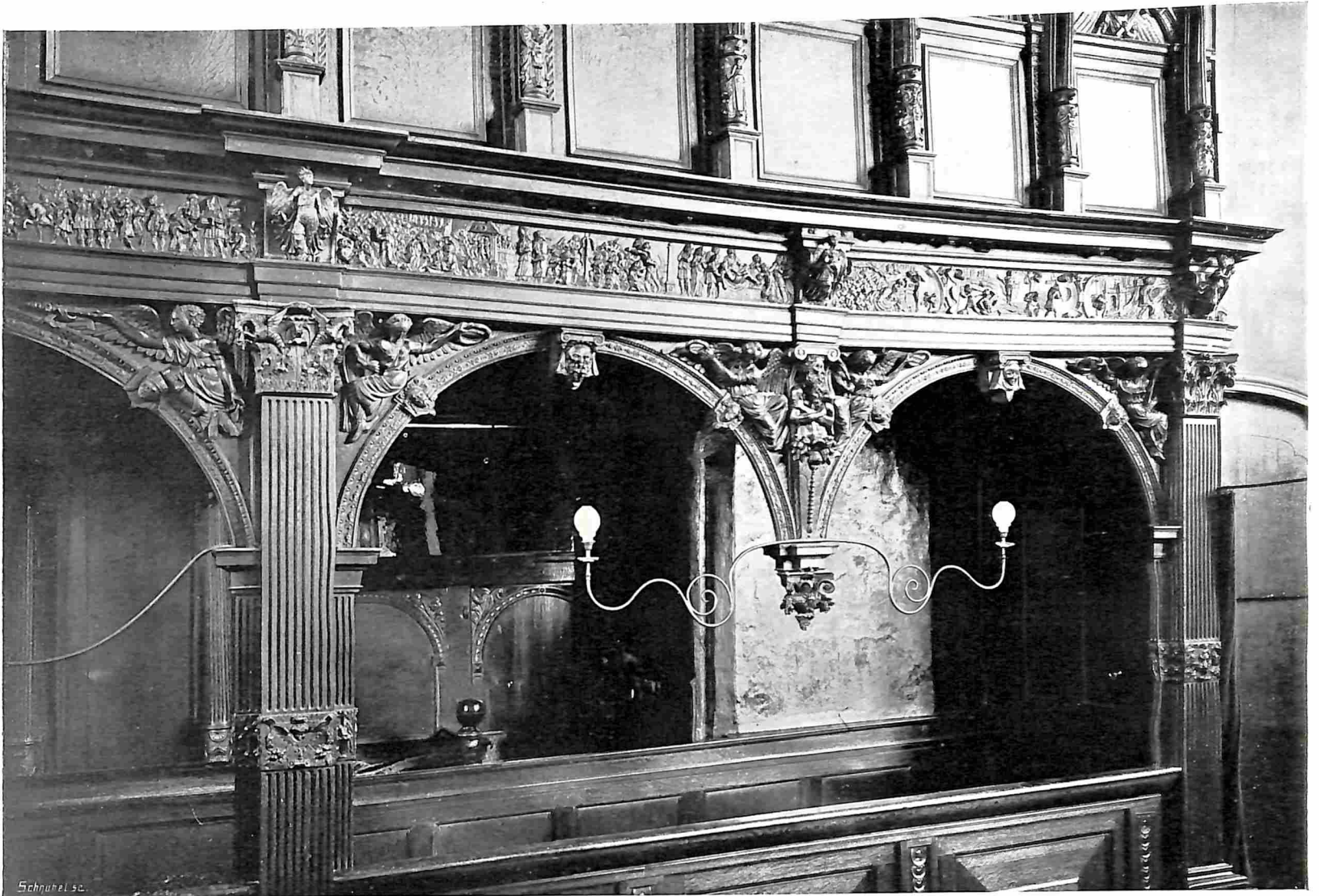

Foto C. Vreedenburgh Jr.

DETAIL VAN DEN HEERENSTOEL IN DE KERK TE SCHOONHOVEN.

DE BEDREIGDE TOREN EN KERK TE SCHOONHOVEN.

ER is de laatste weken in de leden van oudheidkundige genootschappen en bouwkundige vereenigingen, in ieder, die wat voelt voor de bouwkunst uit vroeger eeuwen, die de schoonheid ervan weet te waardeeren, een hevige beroering gewekt. Adressen en verzoekschriften, sommige in forschen vorm gesteld, zijn verzonden; een levendige actie is begonnen.

Schoonhoven is daarvan de oorzaak; Schoonhoven's kerk en toren in 't bijzonder. Eeuwen al staat in het oude plaatsje het massale bedehuis; met het stadhuis behoort het tot de oudste overblijfselen uit een roemrijke periode, de middeleeuwen, toen Schoonhoven, als stad, wedijverde met Dordrecht en Gouda. Eeuwenlang zijn er de bewoners ter kerke gegaan; de stoere toren herinnert aan den tijd dat de torenbouwkunst op hoogen trap stond; een prachtig-gesneden gestoelte voor de overheid herinnert aan het kunstzinnig karakter van onze gouden eeuw.

Plotseling is er een voorstel ingediend om dezen toren, deze kerk *af te breken*; om ter plaatse een marktplein te stichten en een nieuwe kerk te bouwen. Motief daarvoor: de hellende toren (1,38 M. uit het lood) levert gevaar op.

Dat laatste geldt als „het” motief. Maar er wordt bij genoemd dat men een marktplein zou winnen, dat men (in verband met minderend kerkbezoek) een „gezelliger” kerk zou kunnen bouwen! En dan: er zijn weinig pogingen aangewend om den toren te behouden en te restaureeren. Wel zijn er plannen gemaakt en becijferd, maar men heeft zich door die raming al heel gauw laten afschrikken, geen steun verzocht aan rijk of provincie; als oplossing vond men afbraak het beste! Zóó beschouwd gelijken de leidende motieven meer op berekening en speculatie dan op allernoodzakelijke afbraak wegens gevaar.

Dat is als een teruggang te beschouwen. — Gehechtheid aan de kerk, waar men zooveel jaren reeds den dienst bijwoonde, sprak maar bij 'n enkele; piëteit tegenover hetgeen honderden jaren geleden onze voorouders zoo stoer en stijlvol hadden opgericht, kwam slechts bij dezen en genen op; eerbied voor de schoone en kunstige meubelen, eerbied, die getuigt van ondergane ontroering door het schoone; eerbied, die hoog gaat boven alle berekening, bang is voor verlies en strijdt voor het behoud — 'n enkele in het kerkbestuur, die dat voelde, getuige het ingediende voorstel tot afbraak. Dat zou te begrijpen zijn, wanneer het een waardeloos, plomp bouwwerk betrof; ik hoop echter in 't volgende het besef te vestigen dat toren en kerk zeer zeker behoud en restauratie waard zijn.

Zoals van veel oude kerken is het juiste stichtingsjaar niet met zekerheid te bepalen. De groote brand, die in 1375 bijkans de helft van Schoonhoven, toen reeds „stad”, vernielde, had

onder zijn offers géén kerk. Doch in 1390 gaf de toenmalige heer van Schoonhoven Guido van Bloys de keur van haar parochiekerk aan de Duitsche ridders te Utrecht. De kerk en toren moeten dus voor dat jaar d.i. in het einde der 14e eeuw zijn gebouwd. Zij zijn den heiligen Bartholomeus toegewijd. — Jaren van bloei moet de kerk toen gekend hebben. Oude geschriften en beschrijvingen toonen aan, dat er omstreeks 1500 een tiental altaren geweest zijn met even zooveel vicariën. Op het koor stond het hoofdaltaar, den heiligen Bartholomaeus gewijd. Voorts bevonden er zich een altaar „aan de H. Maagd en Moeder Gods” met last tot drie diensten in de week en waaraan „de Canonicken Regulieren jaarlijks op Mey 7 groten moesten betalen”. Een aantal minder belangrijke, maar niet minder interessante waren in de kerk opgericht. Voor Schoonhoven's industrie van tegenwoordig: de goud- en zilversmederij, en die der vorige eeuwen: koperslagerijen, is het wel treffend, dat er toen (1500) reeds een altaar gewijd was aan den H. Eligius of Eloy, den heilige der smeden, dat „vele en verscheijde groote Incomste” zou hebben, waaronder landerijen, huizen, enz.

Meermalen hebben kerk en toren belangrijke veranderingen ondergaan, innerlijk zoowel als uiterlijk, die tot resultaat hebben den tegenwoordigen toestand. Als een massaal bouwwerk, zoo juist en karakteristiek oprijzend in het oude stedee, liggen kerk en toren aan de smalle haven, aan de oude nauwe straten; een blijvend getuigenis van vroegere grootheid van Schoonhoven. Een stoer stuk bouwwerk is de toren, die bovendien een eigenaardige karakteristiek heeft: de verbouwing van het bovengedeelte in de 17^e eeuw uitgevoerd, en die van den top in de 18^e eeuw voleindigd, heeft geen schade gedaan aan de harmonie in den geheelen opzet. De onderbouw vertoont aan de Westzijde een schoone gothiek, waarvan de rijke profileering schier nergens in ons land geëvenaard wordt. Zooals gezegd dagteekent dit gedeelte uit het einde der 14^e eeuw. Het gedeelte boven den eersten omgang is in 1649 vernieuwd, waartoe men moest overgaan door den slechten toestand, die inwating enz. tengevolge had; in 1757 werd de top, door een hevigen storm al vroeger afgeworpen, vernieuwd. Een drietal heel oude klokken hebben in den loop der eeuwen met haar gelui de landelijke omgeving vervuld, ieder naar haar bestemming. De grootste is de Bartholomeusklok; tweemaal al is ze gebarsten, de eerste maal wèl, de tweede maal niet overgegoten; vroeger stond de bestemming er met een naief rijmpje in:

„St. Bartholomeus is mijnen naem

„Tot Gelui van Gode ben ik bequaem.

„Willem Moer en Jasper zijn Broer

hebben mij gemaakt in het jaar 1510”.

Ook de andere klok de St. Salvator, het „wachtklokje”, dat in 1540 aangebracht is, heeft een gelijkloidend rijmpje, terwijl de Mariaklok geen ander inschrift vertoont dan „Maria” en „1410”.

Wat nu het kerkgebouw betreft, daarin vindt men uiterlijk niet het monumentale, dat den toren kenmerkt. Misschien is daaraan menige verbouwing schuld. Doch het innerlijke doet al gauw het uiterlijke vergeten. Het groote koor, nu afgescheiden van het schip is van een grootsche ruimte en architectonische schoonheid. Men denke alleen de ladders en andere schoonmakings-attributen weg! „Hol en leeg” heeft men het koor dikwijls genoemd, maar bij die kwalificatie toont men minder ontvankelijk te zijn voor de wijding, die men door 'n verheven, rustige ruimte ondergaat, dan onze voorouders, die zich daarmee iets grootsch dachten.

In het koor liggen verscheidene grafsteenen. De meest belangwekkende (dien men voor uitslijten heeft behoed) betreft Olivier van Noort. De symbolen zijner levensdaden staan in den steen uitgehouwen: een schip en een aardbol op een fond met sterren bezaaid. Onder dat alles het grafrijm, dat we verstaad vonden als volgt:

„Hier rust Heer Olivier van Noort, na Magellaan
„De vierde, die te scheep de aarde is omgegaan”.

Een andere grafsteen vermeldt een eenvoudige, doch typisch-Hollandsche daad; eerlang van te grooter beteekenis als de windmolens vervangen zijn door machinehuis met motorgeroffel. Dan zal de grafsteen van Klaas Louwerens Blom de vroegere glorie der molens verkondigen:

Hier legt begraven Klaas Louwerense Blom
Schipper van Gorcom
Toen hij was oudt..... Jaaren
Toen is hij met een Want-Schip naar Spanje gevaaren
En hij bragt uit Hollandt aldaar
Den eersten Moolen in het 1549e jaar.

Het schip en de zijbeuken van de kerk vertoonen dezelfde ruimte als het koor. Alles-beheerschend, stemming gevend en toch imponeerend is de wand, die schip en koor scheidt, door het heeregestoelte tegen dien wand aangebracht. Stijlvol uit-

Foto C. Vreedenburgh Jr.

DE TOREN TE SCHOONHOVEN.
DE WESTELIJKE HOOFDINGANG MET 'N RIJKE GOTHISCHE
PROFILEERING EN MOOIE NIS MET VENSTER.

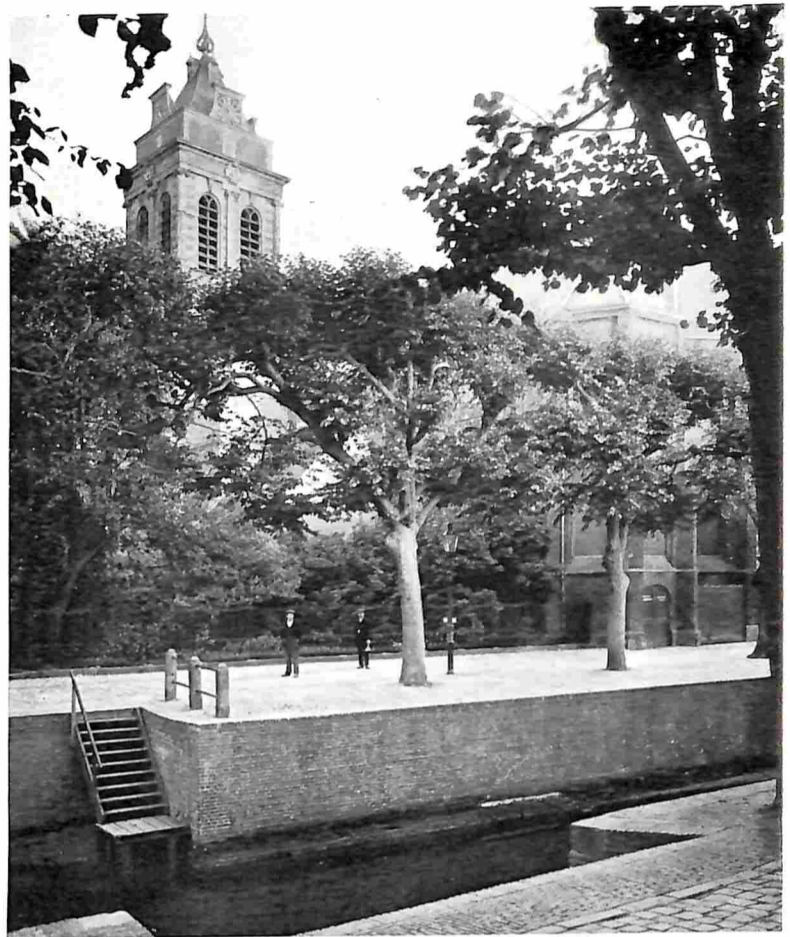

Foto C. Vreedenburgh Jr.

DE KERK TE SCHOONHOVEN. GEZICHT VAN DE HAVEN AF.

gevoerd in zeer fraaien renaissance-stijl, rijst de gebeeldhouwde bank-voor-de-overheid tegen den achterwand op. En grooter wordt de bewondering bij de beschouwing van de details van zuilen, kapiteelen en rand. De laatste geeft, uitgesneden door een kunstenaarshand, tafereelen weer uit den Bijbel. Van Berkum somt die in z'n beschrijving van Schoonhoven als volgt op:

Boven de Regerende Schepenen-Bank:

Een Engel, die aan Maria de Boodschap brengt. Luc. 1 : 26—33.
Christus geboorte. Luc. 2 : 7.

De verschijning aan de Herders. Luc. II : 9, enz.

Boven de Vroedschaps-Bank:

De kinderen Israëls eten het Manna in de Woestijn. Exodus XVI 13 : 17.

Het Nachmaal van Christus. Matth. XXVI : 20, enz.

Op de Oud Schepens-Bank:

Christus door een Engel in Gethsemé gesterkt. Matth. XXVI : 29 : 46.

De Begravinge Christi. Joh. XIX : 38—42.

Christi Hemelvaart. Hand. 1 : 9, enz.

Men is in 1648 aan dezen „Heerenstoel” begonnen; de voltooiing is niet juist opgeteekend. Terzelfder tijd heeft de kerk een merkwaardige verbouwing ondergaan: het middenschip is 6 voeten verwijld geworden met inbrenging van 6 nieuwe pilaren.

Ter weerszijden van den Heerenstoel, in de zijbeuken hangen een tweetal wapenschilden, waarvan dat van het Schutters-gilde het voornaamste is. Dat schild draagt het jaartal 1613 en verder de spreuk: „Soo de Heere de stadt niet en bewaert, so „waecken de wachters tevergeefs”. Daaronder staat Psalm 44 : 9 en Psalm 15 : 9. De omlijsting wordt gevormd door symbolen van het gilde als kruisboog, musketten, trommen, kanonnen enz., terwijl een paar statenvlaggen in blauw-wit-rood de omranding voltooien. Heel onderaan staat: Vrede is des Oorloghs Eijnde, waarschijnlijk slaande op het 12-jarig bestand. Dringend eischen de borden herstelling. Kleuren en goud der Gothische letters zijn wel tamelijk mooi gebleven, doch hier en daar zijn er doffe plekken en bladdert de verf.

Dit is een klein overzicht van de historische en architectonische bijzonderheden van een kerk, die tot de zeer oude van Holland behoort. Zoals bij vele dier gebouwen deed de tijd z'n invloed gelden, vooral bij den toren. Door slechte fundeering in 't jaar 1800 reeds p.m. 90 cM. afwijking vertoonend, is deze nu 1.38 M. geworden. Het onderzoek naar de fundamenteen, eenige jaren geleden ingesteld, gaf als resultaat een drietal ontwerpen tot voorziening. Onmogelijk is dat dus niet! Het goedkoopste beliep p.m. f 21.000, het duurste f 77.000. Dat vond men te duur! En als het ei van Columbus, eenvoudig, naïef-ingenieus kwam het voorstel: afbreken; immers de meest logische oplossing, waarmee men bovendien andere belangen diende. Wat vroeger gebeurd is met de koperen lichtkronen (nu vervangen door smakeloos-gekronkelde gas-armen) zou men kunnen voortzetten: den heerenstoel zou men kunnen verkopen....

Dat laatste is inderdaad geopperd. Is het wonder dat er in de adressen enkele krasse termen zoals „gemis aan piëteit” en „ergerlijk vandalisme” gebruikt zijn?

Intusschen: het bedenkelijke afbraakvoorstel is voorloopig

Foto C. Vreedenburgh Jr.

EEN OVERZICHT VAN HET OUDE SCHOONHOVEN.

Links: De Bartholomeuskerk en Toren uit het einde der 14e eeuw. Rechts: het Stadhuis dat ± 1452 is gesticht.

uitgesteld, dank zij de actie. En al wordt schoonheidszin en historisch respect niet zoo maar geboren, waar het nimmer was, we gelooven dat het besef gerezen is, dat het niet aangaat iets te vernietigen dat aanspraak maakt op behoud en om z'n schoonheid en om z'n historie.

C. VREEDENBURGH JR.

HET NUT DER VOGELS.

EINDELIJK is dan toch een herziening der z.g.n. Vogelwet bij de 2de Kamer ingediend, ten laatste is dan toch de Regeering gezwicht voor den aandrang, die uit land- en tuinbouwkundige kringen voortdurend werd uitgeoefend om onze verouderde wetgeving op dit gebied te herzien en zullen onze vogels de bescherming deelachtig worden, die zij zoo in alle opzichten verdienen. Moge de hogere politiek het spoedig tot stand komen van deze zoo hoognoedige wet niet belemmeren.

Lang nog niet voldoende is het nut der vogels voor den land- en tuinbouw algemeen bekend en wij vreezen, dat het nog vrij lang zal duren voor ieder overtuigd is van de groote verwoesting, die onze gevederde vrienden onder de insecten aanrichten. In den jaargang 1908 hadden wij gelegenheid er op te wijzen hoe groot de schade is die de insecten aanrichten en het kan daarom zeker zijn nut hebben eens aan te toonen hoe de vogels onder hen huishouden.

Een Fransch natuuronderzoeker heeft gedurende de zomermaanden van April tot Augustus o.a. de magen van muurzwaluwen onderzocht en vond in de maag van één dier vogels niet minder dan 742 insecten, bij een ander trof hij er 704 aan en minder dan 244 vond hij er niet. In het geheel offerde hij 18 diertjes aan zijn onderzoek op, bij welke hij gezamenlijk 8390 insecten aantrof, zoodat hij kon vaststellen, dat ieder gemiddeld per dag er 466 verslindt.

Ook het onderzoek van bastaard-nachtegalen is op dit gebied zeer belangwekkend geweest. Al vliegende maakt dit vogeltje jacht op allerhande insecten, waarvan men er dan ook 500 in zijn maag aantrof.

Wil men een graanzolder vrij houden van korenwormen, dan moet men er kwikstaartjes laten rondvliegen, die de schadelijke insecten verdelen; wat dit beteekent, blijkt wel hieruit, dat één zoo'n worm ongeveer 90 graankorrels vernielt. Niet minder nuttig zijn de roodstaartjes, waarvan ieder ongeveer 600 vliegen per dag verorbert.

Onder de nuttigste vogels behooren zeker wel de meezen, die zich niet alleen met de insecten, doch ook met de eieren en poppen voeden en die overal opzoeken, waar zij ze slechts vinden kunnen. Een juiste berekening hoeveel nut deze vogels aanrichten is moeilijk te maken, doch men berekent, dat iedere mees per jaar minstens 200,000 eieren of poppen verslindt. Gedurende den tijd, dat een meezenpaar haar jongen voedt, gebruiken zij ongeveer 40,000 rupsen. Men neemt dan ook aan dat een broedsel van deze nuttige vogels per jaar ruim 25,000,000 insecten vernielt.

Evenzoo is het met den leeuwerik, die voor zijn jongen minstens 400 insecten per dag behoeft.

Is het wonder, dat de ontwikkelde land- en tuinbouwer krachtig aandringt op het beschermen der vogels? E. Th. W.

MOOIE RHODO-
DENDRONS.

DUIZENDEN en nogmaals duizenden bezoekers uit alle deelen van ons land hebben verleden jaar de Nationale Bloementoonstelling te Haarlem en dit jaar de Grootte tentoonstelling te Boskoop bezocht. Terecht hebben allen daar de tuinbouwvoortbrengselen bewonderd en velen zijn tot de voor hen verbazingwekkende ontdekking gekomen, dat de Nederlandsche Tuinbouw tegenwoordig een zeer hoog standpunt inneemt, en veel buitenlanders erkenden volmondig, dat ons land tot de uitnemendste tuinbouwlanden van Europa behoort. Wanneer men dan ook de steeds stijgende cijfers van uitvoer onzer tuinbouwproducten nagaat, dan bemerkt men, dat er een buitengewoon levendige handel in groenten en fruit, bloembollen, heesters en afgesneden bloemen bestaat en dat de Nederlandsche producten onder de meest gezochte in het buitenland behooren. Het spreekt echter wel vanzelf, dat deze goede naam niet vanzelf gekomen is

en dat er heel was inspanning noodig is geweest om het zoover te brengen. Een der eerste eischen daartoe is zeker, dat men niet alleen den smaak van het grootte publiek in het buitenland kent, doch vooral, dat men weet hoe steeds aan dezen smaak te voldoen. Ter eere van onze kweekers moet gezegd worden, dat zij deze kunst tegenwoordig uitnemend verstaan en er dan ook in geslaagd zijn om aan de steeds hooger gestelde eischen te voldoen. De beide genoemde tentoonstellingen hebben ons publiek doen zien, met welke bloemen onze kweekers zich in de laatste jaren veel roem in het buitenland wisten te verwerven.

Onder de allerfraaiste bloemplanten, die zoowel te Haarlem als te Boskoop de algemeene aandacht van bijna al de bezoekers trokken, behoorden zeker wel de drie prachtige *Rhododendrons*, *Pink Pearl*, *White Pearl* en *Prinses Juliana*. Het was echter niet alleen in bovengenoemde plaatsen, dat deze prachtige bloemheesters algemeen bewonderd werden, doch reeds te Berlijn en Buda Pest trokken zij terecht de aandacht van kenners en van leeken. Ieder, die dan ook een tuin heeft, kunnen we niet genoeg aanbevelen zich enkele van deze prachtige bloemheesters aan te schaffen en ook de teerdere een plaatsje in hun koude kas of serre in te ruimen. Zeker zijn wij er van, dat men zich den aankoop er van nooit betreuren zal en steeds veel genoegen van de prachtige bloemen zal hebben.

Geen dezer drie pracht-verscheidenheden is in ons land gewonnen, zij zijn van buitenlandschen oorsprong, doch onze kweekers hebben de verdienste ze daar ontdekt, in het groot voortgekweekt en daarna in den handel te hebben gebracht. Het is vooral de firma C.B. van Nes & Zonen te Boskoop, die zich in dit opzicht zeer verdienstelijk heeft gemaakt en die den grooten stoot tot het verspreiden van deze mooie heesters heeft gegeven.

De *Rhododendron Pink Pearl* is de oudst bekende van het drietal. Hij werd oorspronkelijk in den handel gebracht door de bekende Engelsche firma John Waterer en jammer genoeg is zijn afkomst niet met zekerheid bekend, hoewel de winner erkent, dat de mooie *Rh. Griffithianum*, afkomstig uit het Himalaya-gebergte, aan zijn ontstaan niet vreemd is. Deze verscheidenheid is een betrekkelijk grove groeier, wat hem in veel opzichten ten voordeel, doch ook in sommige ten nadeel is. Van de drie genoemde is het toch de eenige, waarvan men met gerustheid kan zeggen, dat hij hier te lande vrijwel winterhard is, doch daar staat tegenover, dat hij slechts weinig goed hout maakt om te veredelen, wat ten gevolge heeft, dat hij moeilijk voortkweekt en daardoor steeds kostbaar blijft. Zijn bladeren zijn vrij groot, lederachtig en donkergroen; zij vormen een prachtige ondergrond voor de bloemen. Deze zijn zeer groot, prachtig van vorm en in vrij grooten getale tot mooie bouquetten vereenigd, die zich aan de uiteinden der twijgen ontwikkelen. Bijzonder in het oog vallend is echter haar kleur, die levendig donkerrose is, doch tegelijkertijd iets bijzonder fijns en glanzends heeft, waardoor het schijnt of zij van de fijnste zijde gemaakt zijn. Ongetwijfeld behoort hij tot de allerfraaiste verscheidenheden en jammer is het daarom, dat hij niet gemakkelijk bloemknoppen vormt, wat ten gevolge heeft, dat men steeds meerdere exemplaren moet hebben om een beperkt aantal geknopte planten te bezitten. Deze eigenschappen beletten niet, dat hij vooral in het buitenland onder de meest gezochte verscheidenheden behoort.

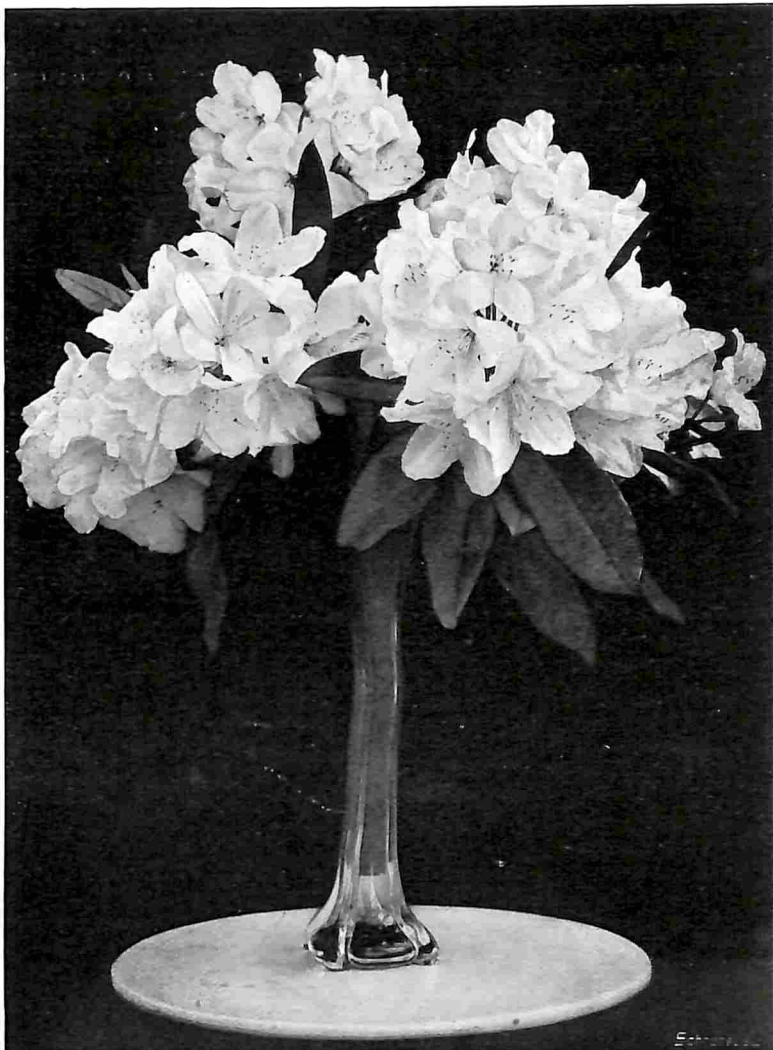
De *Rhododendron White Pearl* is van eenigszins jongeren datum. Deze is van Franschen herkomst, daar hij gewonnen werd door

de firma Halopé te Cherbourg, die hem aanvankelijk in den handel bracht onder den naam van *Rhododendron Halopeanum*. Veel opgang maakte deze verscheidenheid toen echter niet, doch de reeds vermelde firma bemerkte zijn goede eigenschappen en kocht in 1906 den geheelen voorraad er van op en veranderde toen, met toestemming van den winner, zijn naam in dien van *White Paerl*. Onder dezen naam in den handel gebracht, maakte hij echter zeer veel opgang wat geenszins te verwonderen is. Zijn bladeren gelijken op die van de voorgaande en ook in vorm en houding komen de bloemen er veel mede overeen. In kleur verschillen die echter aanmerkelijk, wanneer zij toch nog in knop zijn, zijn zij donkerrose, doch reeds spoedig, na het ontluiken, maakt deze kleur plaats voor teer, doorschijnend wit. Een mooier effect, dan de levendig rose knoppen tegen de zuiver witte bloemen maken, is dan ook ondenkbaar en zeer terecht wordt deze verscheidenheid, vooral om in bloei te trekken, dan ook algemeen gezocht. Voor vakbeplanting is hij minder geschikt dan de voorgaande, daar hij iets teerder is en dan ook buiten uitgeplant des winters behoorlijk gedekt moet worden.

De mooiste van het drietal is zeker wel de *Rhododendron Prinses Juliana*, die echter ook weder niet in ons land gewonnen werd, doch van Duitsche herkomst is. Hij werd verkregen in de tuinen van de Koninklijke Porseleinfabriek te Berlijn uit een kruising van *Rhod. Aucklandii* met een onbekende hybride. Al de zaailingen uit deze kruising ontstaan werden in 1904 door de genoemde firma aangekocht en toen bleek, dat deze, welke toen nog stond onder No. 18 bijzonder mooi was, werd hij op de groote Berlijnsche tentoonstelling ingezonden, waar hij algemeen opzien verwekte en een buitengewone onderscheiding verwierf. In algemeen voorkomen komt deze *Rhododendron* met de voorgaande overeen, de kleur van zijn bloemen staat tusschen beide in, daar die zacht lila rose is, doch het is vooral door den buitengewoon fraaie bloemzoom, dat hij uitmunt, daar deze fijn gefranjeed en gegolfd is, waardoor een kleurspel ontstaat, dat alles overtreft, wat er tot nu toe onder deze fraaie bloemheesters bestaat. Jammer is het zeker, dat deze verdienstelijke verscheidenheid voor vakbeplanting hier te lande geen aanbeveling verdient, daar hij als niet winterhard kan beschouwd worden en dan ook uitsluitend geschikt is om te forceeren. Hiervoor echter zal hij zeker een eerste plaats blijven innemen.

Uit het zaaisel door den Duitschen kweeker gewonnen, zullen zeker nog heel wat prachtverscheidenheden in den handel komen. Zij, die de Boskoopsche tentoonstelling bezochten en goed keken, zullen in de kleine nevenzaal een groep dezer nieuwigheden hebben opgemerkt, waaronder zich eenige bevonden, die voor de *Prinses Juliana* zeker niet onderdeden.

Gewoonlijk zullen de liefhebbers deze *Rhododendrons* niet zelf voortkweken, doch ze bij den een of anderen kweeker bestellen. Wil men de *Pink Pearl* voor vakbeplanting gebruiken, dan moet men zorgen, dat het vak van te voren met de meeste zorg wordt voorbereid. Het beste grondmengsel, waarin men ze planten kan, bestaat uit gelijke deelen bladaarde en goeden veen-

RHODODENDRON WHITE PEARL, ALS SNIJBLOEM.

grond, waar wat oude, verteerde koemest aan kan worden toegevoegd. De beste planttijd komt ons voor vroeg in het voorjaar, zoodra geen strenge vorst meer te wachten is. Wij houden er niet van om direct na het planten den grond nat te gieten, daar die dan te koud wordt, doch geven er de voorkeur aan bij droog weêr de takken en bladeren enkele keeren per dag nat te spuiten, de resultaten hiervan zullen zeker gunstig zijn. Heeft men goed geknorte struiken ontvangen, dan zullen die van het verplanten gewoonlijk niet veel lijden en nog vrij goed bloeien. Na het uitbloeien moet men er vooral op letten, dat de bloeiwijzen steeds weggebroken worden, wat voor een goede ontwikkeling van de nieuwe scheuten zeer noodig is. Gedurende den zomer eischen de *Rhododendrons* nu niet bijzonder veel zorg, alleen willen zij bij warm, droog weêr wel eens slap hangen. Is dit het geval, dan kan een flinke besproeiing een paar keer per dag zeer veel goed doen. Tegen het najaar zal het nu noodig zijn het vak te dekken. Bij deze bewerking wordt in den regel de fout begaan, dat de struiken te goed gedekt worden, waardoor zij ongetwijfeld lijden. Het best hebben wij er ons steeds bij bevonden geen andere bedekking aan te brengen dan rietmatten, die rondom het vak gezet worden, zoodat het van boven geheel open blijft, waardoor licht en lucht steeds in voldoende mate tot de heesters kunnen doordringen, terwijl zij toch voor scherp wind gedekt zijn. Is de standplaats zeer koud, dan kan men boven de rietmatten, dus over het vak, een zeer lichte bedekking aanbrengen, die echter, zoodra geen ernstige koude meer te vreezen is, verwijderd moet worden. Einde Februari of half Maart wordt het dek weggenomen. Dikwijls zal men dan zien, dat de wortelkluiten gedeeltelijk boven het vak uitsteken en om het uitdrogen te voorkomen, is het dan noodzakelijk het vak met het opgegeven grondmengsel op te hoogen, hiermede zal men een goeden groei steeds bevorderen.

Op deze wijze behandeld, zal deze *Rhododendron* hier te lande zeer goed buiten groeien en kan men van zijn prachtige bloemen zeer veel genoegen hebben.

De groote verdienste van de *Rhod. White Pearl* en *Prinses Juliana* is echter gelegen in hun geschiktheid als trekheesters. De heesters, die men in bloei wil trekken, ontvangt men gewoonlijk in het najaar en ook dan moet men zorgen, dat zij dadelijk zorgvuldig behandeld worden. Dadelijk na ontvangst moeten de kluiten goed door en door nat gegoten worden, waarbij men moet toezien, dat de bladeren geheel droog blijven. Hierna worden zij opgepot. Deze bewerking moet voorzichtig geschieden, daar het een bepaalde fout is de wortels te beschadigen of af te snijden, hoogstens mag de kluit voorzichtig wat uitgeschud worden. De opgepotte planten worden in een diepen bak, waar men de ramen aflat op een behoorlijken, onderlingen afstand gezet, totdat het een graad of 5 à 6 Fahr. gaat vriezen. Is dit het geval, dan laat men de ramen, waarvan de ruiten van te voren wit gemaakt zijn, over de planten, doch zorgt er voor,

RHODODENDRON PRINSES JULIANA.

dat zij, zoodra het begint te dooien, weder verwijderd worden, daar men anders groot gevaar loopt, dat de bladeren zwart worden. Een zeer groote fout is het ook de heesters, die men om te forceeren ontvangt tijdelijk onder de tabletten van een koude kas te zetten. Het gietwater van de er bovenstaande planten druppelt dan voortdurend op de bladeren en bloemknoppen, waardoor die bederven.

Het is niet geraden met het in bloei trekken der *Rhododendrons* te vroeg te beginnen en ook niet om ze direct te warm te zetten. Beter doet men wat later te beginnen, aanvankelijk slechts weinig warmte te geven en gaandeweg de temperatuur te verhoogen. Gedurende den tijd, dat zij in bloei getrokken worden, moeten vooral de grootbloemige zeer rijkelijk begoten worden. Alleen door ze zéér veel water te geven, zal men groote en mooi ontwikkelde bloemen verkrijgen. Zijn de heesters eenmaal goed in bloei, dan kan men ze langzamerhand kouder zetten, van de warme kas zoo in een onverwarmde serre of kamer overbrengen, is niet geraden. Als men ze zoo behandelt, zal men gedurende langen tijd dan van een bloemheester kunnen genieten, die ieder den eigenaar benijden zal. Vooral de beide genoemde verscheidenheden *White Pearl* en *Prinses Juliana* zijn hiertoe bij uitstek geschikt. E. TH. W.

OVER DEN VLIEGENVANGER.

HET zal mij benieuwen, of dit jaar de vliegenvanger weer in onzen tuin broedt. *) Dat zal dan voor den vierden keer zijn, telkens weer in hetzelfde nest in den wilden wingerd. Zoo tegen het laatst van de eerste week in Mei komt hij meestal, en dan zit hij dadelijk reeds op zijn geliefkoosde plaats, een uitstekend paaltje van de schutting. Flink rechtop, den kop iets vooruit, net een verkleinde reproductie van den rooden klauwier. Het is een van de meest algemeene vogels, en het is mij vaak een raadsel, dat zoo weinig menschen hem kennen. De zwaluwen, spreuwen en musschen komen tot in de menschelijke woningen, en daarom kent iedereen ze, en toch, het vliegenvangertje bouwt ook in uw prieel, in een hoek van uw serre, in de klimop, die uw tennisbaan omrankt, en in het latwerk der schuttingen. Er is buiten bijna geen huis, als het er tenminste eenigszins begroeid is, of het herbergt zijn vliegenvangerspaartje. Het schijnt, dat ze nogal gehecht zijn aan hun nest ook, tenminste het vorige jaar had een musch vlak naast het hunne een nest gebouwd, en dat stond vriend *Muscicapa* slecht aan. Aan vechten en krakeelen geen gebrek; dat zou je eigenlijk niet verwachten van zoo'n bedeesd vogeltje. Maar de musschen wilden natuurlijk niet wijken, en omdat ik per slot van rekening toch liever een paar vliegenvangers dan musschen zie, heb ik ze maar een handje geholpen, en de brutale straatvlegels verjaagd. Daar hoorde nu eigenlijk een vreugdelied, een zegezing bij, zooals verscheidene vogels doen, die we ook nog wel eens zullen ontmoeten, maar de vliegenvanger is een opmerkelijk stil vogeltje, en houdt zich zeer zelden met dergelijke luidruchtige uitingen op. Na die kleine razzia heb ik overal in de boomen vlokjes watten, uitgeplozen touw en stukjes poetskatoen gehangen, en toen deed hij zijn volksnamen *Garendiefje* en *Wervertje* eer aan, door bijna het geheele nest van die grondstoffen te fabriceren. Einde Mei lag het eerste ei er in, groenachtig wit, met roode, violette en bruine vlekken.

Straks zeide ik reeds, dat de vliegenvanger bij aankomst al dadelijk zijn geliefkoosde zitplaats van het vorige jaar weer zoekt. Rustig zit hij daar, nauwkeurig acht gevende op alles, wat rondom hem voorvalt. Plotseling gonst een insect hem voorbij, geen oogenblik bedenkt de vogel zich, doch schiet den glazenmaker na, gij hoort het dichtknappen van den snavel, en met een sierlijken zwaai zit de vliegenvanger met den buit weer op zijn paaltje, schudt een paar keer zijn vleugels, trilt met den staart, en gaat doodkalm de groote blinkende vleugels van zijn slachtoffer aftrekken, terwijl de rest in de altijd hongerige maag verdwijnt. Zoo gaat het den geheelen dag door, maar niet altijd verkrijgt hij zijn prooi zoo gemakkelijk. Er zijn van die vlugge groene zweefvliegen, die zelfs een zwaluw meer dan eens ontsnappen. Een vliegenvanger geeft het echter niet gauw op, en vaak wordt het dan een gedraai, een gezwaai en een geëquilibreer zonder eind. Niet zelden is hij na zoo'n inspanning zoo vermoeid, dat hij blij is, zijn rustplaats weer te hebben bereikt, en ik heb het ook wel beleefd, dat hij zoo afgemat was, dat hij op den grond zat uit te blazen. Ge begrijpt, dat de naam vliegenvanger uitstekend op hem past, en ook in het buitenland heeft hij van die namen, die op zijn beroep slaan, zooals *Fliegen-*

fänger, *Flycatcher*, *Gobe-mouches*. Tevens begrijpt ge nu, hoe verbazend nuttig hij is. Ik verzeker u, wanneer uw prieel een paartje van deze vogels herbergt, ge 's zomers weinig last zult hebben van vliegen, muggen en dergelijk gespuis. Zijn geluid is niet veel bijzonders, evenmin als zijn eenvoudig pakje. Bij zijn aankomst meldt hij zich door een tsrie tsrie, dat, waar er in Mei zooveel te hooren is, en omdat het niet bijzonder luid klinkt, licht onopgemerkt blijft. Is hij wat verontrust, of komt ge te dicht bij het nest, dan volgt er een dof rëck rëck op. Eigenlijk heeft het geluid veel van het gepiep van jonge vogels. In den eersten tijd hoort men het ongeveer den heelen dag, doch wanneer de zorgen voor het jonge broedsel komen, nog slechts 's morgens in de vroege, en ten slotte in 't geheel niet meer. Dan heeft hij het veel te druk met de insectenjacht om nog aan zingen te denken. De kleur van onzen gewonen vliegenvanger (*Muscicapa grisola* L.) is, ik zeide het reeds, bijzonder eenvoudig. Bovenbruingrijs, onder wat lichter, en de borst bruin gevlekt, voilà tout. Neen, dan ziet zijn neef, de Zwartgrauwe Vliegenvanger (*M. atricapilla* L.) er vrij wat aardiger uit, al heeft hij ook nog zoo'n leelijken naam. In Zuid-Holland heet hij Klein Tuinekstertje, en dat vind ik veel mooier en toepasselijker, want dat officieele epitheton „zwartgrauwe” is beslist foutief, er is heelemaal geen grau aan het vogeltje. Zijn geheele onderkant is rein wit, evenals een plekje boven den neus (net als bij de Gekraagde Roodstaart) en voor de rest is hij koolzwart, met uitzondering van een witten band over de vleugels. Mooie vogeltjes. Jammer, dat ze in zoo'n kleinen getale broeden in ons land. Maar ge kunt ze toch genoeg te zien krijgen, want ze trekken in het voorjaar bij massa's door. Soms zijn ze nog zoo laat hier, dat je haast zou gelooven, dat ze gingen broeden. Ik heb ze nog wel gezien na midden Mei, en de trek begint al in de laatste week van April. Hier en daar in Noord-Brabant, in Zuid-Holland, op Texel en in Overijsel

werd een paartje broedende aangetroffen. Doch het vinden van een nest dezer soort behoort zoo te zeggen tot de ornithologische prestaties van hooger rang.

Tot toelichting diene nog, dat hij bijna altijd bouwt in boomholten, en vijf à zes eieren legt van een lichtgroene, blauwachtige kleur. Nu komen we langzamerhand bij de twee zeldzamere soorten, n.l. de Witgehalsde Vliegenvanger, *M. collaris* Bechst., en de Kleine- of Dwergvliegenvanger, *M. parva* Bechst., twee bijzonder zeldzame species, den meesten der lezers waarschijnlijk zelfs niet bij name bekend. De eerste is slechts één- of tweemaal geschoten, maar, daar hij nogal wat overeenkomst heeft met de Zwartgrauwe, is het niet onmogelijk, dat hij meer voorkomt, dan men denkt. In 1856 zou er volgens de opgave van A. A. v. Bemmelen een gebroed hebben in den Gronings-

schen Hortus, doch de bekende ornitholoog Snouckaert van Schauburg meent in zijn *Avifauna Neerlandica* (pag. 36) dat „althans voor een goed deel, verwisseling met *M. atricapilla*, hierbij niet geheel is uitgesloten geweest”. Van de laatste avis rara, de Dwergvliegenvanger, die nog zeldzamer is, zijn slechts twee vangsten bekend, één in 1888 in het Haagsche Bosch, en één in 1901 bij Voorburg.

A. B. WIGMAN.

*) Dit artikel was in Mei geschreven.

SPRINKHAAN EN KREKEL.

De lied'renschat der aard heeft nimmer uit:
Als felle zon de voog'len zingenstraag
In schaduwkoelt doet schuilen, klinkt van haag
Tot haag het hooiland over hoog geluid.

De sprinkhaan sjirpt zijn lied; wie die zoo luid
Van zomerweelde zingt? Hem valt een staag
Genot ten deel, want moe van 't speelsch gezaag
Rust hij daar kost'lijk onder 't bloeiend kruid.

Nooit zal het zingen enden hier op aard:
In somb'ren winternacht, als alles ligt bevroren
En stilte heerscht, klinkt uitgelaten blij

Het kriegend lied van 't hiempje aan den haard;
En 't is of men, in sluimer half verloren,
De sprinkhaan hoort in groene zomerwei.

(Naar JOHN KEATS).

G. DE GRAAF.

BROEDENDE GRAUWE VLIEGENVANGER.